

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

СКОЧИЛЯС-ПАВЛІВ Ольга Василівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та інформаційного права Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID 0000-0001-6737-7628

СИДОР Наталія Теодозіївна - здобувач кафедри адміністративного права і процесу, фінансового права, інформаційного права Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права»

УДК 342.565.4

DOI 10.32782/EP.2021.9

В статье рассмотрены подходы к определению понятия «субъект административного судопроизводства», изучено классификацию субъектов в административном судопроизводстве. Для учета особенностей правового статуса суда, лиц, участвующих в деле и других участников процесса (судопроизводства) рассмотрена комплексная основательная классификация субъектов административного процесса (судопроизводства). Рассмотрены основания для систематизации по форме производства, по наличию государственно-властных полномочий, в зависимости от инициирования, места и роли в административном деле, что рассматривается и разрешается судом. Правовой статус субъектов административного судопроизводства зависит непосредственно от его законодательного определения, но его реализация связана с активной или пассивной формами выполнения функций сторон и других процессуальных участников судебного рассмотрения дел. В конкретно-юридическом смысле субъект административного судопроизводства возникает индивидуализированным лицом – носителем прав и обязанностей в административных процессуальных отношениях по поводу отправления правосудия административными судами.

Отмечено, что участники административного процесса по предписаниям КАС Украины в зависимости от их заинтересованности делятся на лиц, участвующих в деле (стороны, третьи лица, представители сторон и третьих лиц) и других участников (свидетель, эксперт, специалист и др.).

Ключевые слова: административное судопроизводство, суды, принципы, субъекты, цели, задачи, защита прав.

Постановка проблеми

Однією зі складових судового адміністративного процесу є правовідносини, що складаються між адміністративним судом та іншими суб'єктами в ході здійснення адміністративного судочинства. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що характеристика суб'єктного складу процесуальних правовідносин, які виникають під час здійснення адміністративного судочинства, є питанням дискусійним у сучасній науці адміністративного права і тому, на нашу думку, потребує додаткових досліджень.

Теорія та практика адміністративного судочинства надають особливого значення важливому елементу структури адміністративно-процесуальних відносин – суб'єктам, які згідно із Законом мають статус учасників судового процесу. Відношення суб'єктів до розгляду судових справ у порядку адміністративного судочинства обумовлено досягненням правового результату, мети, яка передбачена правовою нормою. Отже, правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства залежить безпосередньо від його законодавчого визначення, але його реалізація пов'язана із активною чи пасивною формами виконання функцій сторін, та інших процесуальних учасників судового розгляду справ [1, с. 2].

Стан дослідження проблеми

Дослідження проводилося на основі та з урахуванням робіт вітчизняних учених-процесуалістів, а саме: А.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, Л.Р. Білої-Тіунової, О.І. Картузової, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, А.Т. Комзюка, Р.О. Куйбіди, Р.С. Мельника, Т.А. Остапенко, В.С. Стефанюка, І.В. Топора, Н.М. Тищенко та інших, а також учених-процесуалістів Російської Федерації, як-от: А.В. Ваянрхо, М.К. Треушніков, Є.О. Трещева, М.С. Шакарян.

Нормативну базу дослідження складають положення чинного вітчизняного адміністративного процесуального (судового) законодавства.

На сторінках професійних видань нагальна проблема не просто пошуку нових критеріїв класифікації суб'єктів адміністративного процесу (судочинства), а розробки диференційованих груп із врахуванням комплексу особливостей правового статусу кожного суб'єкта адміністративного процесу (судочинства) [10, с. 131].

Метою дослідження є вивчення класифікації суб'єктів адміністративного процесу (судочинства), що враховує розмаїття особливостей правового статусу суб'єктів адміністративного процесу (судочинства). Мета досягається шляхом вирішення таких завдань:

– виявлення особливостей правового статусу суб'єктів адміністративного процесу (судочинства);

– диференціація суб'єктів адміністративного процесу (судочинства) за формою провадження, за наявністю державно-владних повноважень, у залежності від ініціювання, місця й ролі в адміністративній справі, що розглядається і вирішується судом.

Виклад основного матеріалу

У загальнотеоретичному значенні суб'єкт адміністративного судочинства постає як юридична абстракція, що визначає правове положення особи у відносинах з приводу захисту її прав, свобод та інтересів засобами адміністративного судочинства. У конкретно-юридичному значенні суб'єкт адміністративного судочинства постає індивідуалізова-

ною особою – носієм прав та обов'язків у адміністративних процесуальних відносинах з приводу відправлення правосуддя адміністративними судами [1, с. 10].

Категорія «суб'єкт адміністративного судочинства» охоплює дві складові – правову здатність набуття статусу та адміністративну правосуб'єктність, якою конкретизовано правовий статус суб'єкта. Категорія «суб'єкт» є ширшою за змістом, ніж категорія «учасник» в адміністративному судочинстві. Застосування широкого підходу до категорії «суб'єкт адміністративного судочинства» надає підставу зазначити, що таким суб'єктом можна визначити будь-яку фізичну чи юридичну особу. Разом з тим, для того, щоб така особа реалізувала конституційне право звернення до адміністративного суду за захистом своїх порушених прав, свобод, законних інтересів, вона повинна мати правові можливості, які відтворюються через адміністративну процесуальну правоздатність [2, с. 10].

На думку Т.А. Остапенко, у зв'язку із значною кількістю суб'єктів, які вступають в адміністративні процесуальні відносини, важливе значення для вивчення сучасних видів учасників адміністративного судочинства насамперед має їх класифікація, яка не просто систематизує таких учасників в окремі групи, але й дозволяє навести специфічні ознаки, завдання, повноваження всіх, хто так чи інакше причетний до адміністративної справи. Класифікація учасників адміністративного судочинства здійснюється за різними критеріями, а саме:

– суспільно-державна роль – суб'єкти владних повноважень, фізичні та юридичні особи, які, у свою чергу, класифікуються на дві групи осіб, які беруть участь у справі: з метою захисту власних прав, свобод та інтересів (такими особами є сторони - позивач та відповідач; треті особи) (ст. 47 КАС України); з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб (до цієї групи належать представники сторін і третіх осіб, органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб у суді) (ст. ст. 56, 60 КАС України);

– адміністративний процесуальний статус і мета участі в процесі - основні (сторони (позивач і відповідач), треті особи, їх процесуальні представники) і допоміжні (секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач).

– організаційна структура – індивідуальні (фізичні особи) та колективні (юридичні особи, колективні суб'єкти без статусу юридичної особи) [13].

Надана суддею господарського суду Херсонської області класифікація заслужує на увагу, однак слід звернути увагу на такі недоліки: автор не розкриваючи змісту критерію «їх суспільно-державна роль», зазначив, що термін «фізична особа» є узагальнюючим і містить у собі такі поняття, як громадяни України, іноземець та особа без громадянства; не визначив меж узагальнення терміну «юридична особа», через що поза групою опинилися іноземні юридичні особи та колективні суб'єкти без статусу юридичної особи, яким так само відведена суспільно-державна роль, оскільки користуються в Україні таким самим правом на судовий захист, як і громадяни та юридичні особи України (ч. 6 ст. 6 КАС України) [10, с. 133].

Як слушно відзначає О.В. Бачун: «Наділення суб'єктів процесуальними правами та обов'язками означає, що законодавець встановив конкретне місце кожного суб'єкта в адміністративному судочинстві, завдяки чому саме судочинство набуває упорядкованого, послідовного характеру» [1, с. 3].

Але, передусім, варто зауважити, що термін «суб'єкт» в основному законі з адміністративного судочинства вживається законодавцем лише стосовно органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових чи службових осіб, інших осіб при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ст. 3 КАС України), без роз'яснення сутності цього терміна. У цілому, особи, залучені до сфери адміністративного судочинства, іменуються учасниками адміністративного процесу (гл. 5 КАС України). І необхідно наголосити, що більшість учених, оперуючи поняттями «суб'єкт» і

«учасник» адміністративного судочинства, ототожнює їх.

Зазвичай, поняття «суб'єкт» (процесу, провадження, правовідносин, судочинства) розкривається через лексему «учасник» (наприклад, суб'єкт пізнання в будь-якому процесі – це складна соціально-організована система, яка як свої компоненти включає різних осіб (органи, окремі особи), що виступають носіями інформації щодо того чи іншого факту, події або здійснюють у передбаченому законом порядку її придбання і перетворення в достовірне знання (докази) з метою вирішення завдань адміністративного провадження) і, навпаки, «учасник» – через «суб'єкт» (наприклад, учасники процесу – це суб'єкти з особливою спеціальною процесуальною правоздатністю, яка визнається державою у спеціальному порядку [3, с. 110]).

Учасники адміністративного процесу за приписами КАС України залежно від їхньої заінтересованості поділяються на осіб, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб) та інших учасників (свідок, експерт, спеціаліст та ін.).

Варто зазначити, що етимологічне значення слова «суб'єкт» полягає в тому, що воно означає істоту, здатну до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; особу, якій належить активна роль у певному процесі [4, с. 879], а «учасник» – означає того, хто бере участь у чому-небудь, входить до складу групи осіб [4, с. 991]. Тобто останній розглядається в певній системі, поряд з іншими – у конкретній справі, навіть епізодично.

Окремі вчені ці поняття розрізняють. Наприклад, О. В. Кузьменко вважає, що суб'єкт процесу (провадження) – це потенційний учасник адміністративно-процесуальних відносин, тобто той, хто має можливість у майбутньому стати учасником провадження, а учасник процесу (провадження) – це вже реальна сторона адміністративно-процесуальних відносин. Це стосується і співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» і «суб'єкт адміністративно-процесуальних відносин» [5, с. 38].

Так, наприклад, присвятивши дисертаційну роботу категорії «суб'єкт адміністра-

тивного судочинства», О.В. Бачун (2010 р.) «розглянув види суб'єктів адміністративного судочинства та здійснив їх класифікацію; встановив сутність і зміст понять «правоздатність» і «дієздатність» стосовно суб'єктів адміністративного судочинства, визначив елементи правоздатності; особливості правового статусу суб'єктів приватного і публічного права в адміністративному судочинстві; систематизував умови набуття суб'єктами правового статусу в адміністративному судочинстві; охарактеризував процесуальні форми реалізації правового статусу суб'єктами адміністративного судочинства та виділив їх особливості; визначив напрямки удосконалення правового статусу суб'єктів адміністративного судочинства» [1, с. 18].

Суб'єктом адміністративного судочинства автор визнає «особу, що є носієм прав та обов'язків в адміністративних процесуальних відносинах з приводу відправлення правосуддя адміністративними судами і здатна їх у цих відносинах реалізувати». При цьому дослідник доводить, що «особливості правового статусу суб'єктів приватного і публічного права в адміністративному судочинстві проявляються у диференціації складу елементів статусу». Слушними видаються думки автора про те, що «особливості правового статусу кожного суб'єкта адміністративного судочинства позначаються на процесуальних формах реалізації і обумовлені різницею у функціональному призначенні того чи іншого суб'єкта у судовому адміністративному процесі, а також реалізацією конституційного права на звернення до суду» [2, с. 68].

Існують й інші види класифікації таких суб'єктів. Так, В. Д. Сорокін поділяє суб'єкти адміністративного судочинства на дві групи: 1) індивідуальні (громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства); 2) колективні – органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації, громадські об'єднання, державні та муніципальні служби [6, с. 174]. Такий поділ, на нашу думку, є надто спрощеним.

В. К. Колпаков серед великої кількості учасників адміністративного процесу пропонує виділяти п'ять груп, а саме: 1) громадяни; 2) виконавчо-розпорядчі органи та

структурні частини їх апарату; 3) об'єднання громадян і їх органи та органи самоорганізації населення; 4) державні службовці та посадові особи, наділені адміністративно-процесуальними нормами певними правами та обов'язками; 5) інші державні органи та їх посадові особи [7, с. 275]. Запропонована класифікація все ж недостатньо повно відтіняє функціональні повноваження, правовий статус та роль окремих учасників адміністративного процесу. Крім того, не надто логічно відмежовувати виконавчо-розпорядчі органи та структурні частини їх апарату від державних службовців цього ж апарату.

Власне бачення системи суб'єктів адміністративного судочинства наводить М. М. Тищенко. Він ділить суб'єктів адміністративного процесу на організаторів та учасників адміністративного провадження. У свою чергу, учасників він поділяє на суб'єктів-лідерів, зацікавлених осіб та осіб, що сприяють розгляду справи [8, с. 352]. На наш погляд, така класифікація також досить логічна.

Ми погоджуємося з думкою С.Т. Гончарука, що, узагальнюючи вищезазначене, систему суб'єктів адміністративного судочинства можна об'єднати у три групи [9, с.40]: суб'єкти здійснення адміністративного процесу (лідуючі, провідні); суб'єкти, що мають особистий інтерес; суб'єкти, що сприяють досягненню мети адміністративного процесу.

До групи суб'єктів здійснення адміністративного судочинства (лідуючих суб'єктів) зазвичай відносять органи виконавчої влади та їх посадові особи, суди, а також інші державні формування та органи місцевого самоврядування, наділені владними повноваженнями щодо ведення адміністративних справ, пов'язаного з їх розглядом та вирішенням. Ця група суб'єктів відіграє визначальну роль у здійсненні того чи іншого адміністративного провадження [9, с. 40].

До суб'єктів, що мають особистий інтерес, а також інших зацікавлених осіб належать, зокрема, сторони провадження, у тому числі заявники, позивачі, відповідачі, потерпілі, правопорушники, треті особи,

а також їх представники тощо. Ними можуть бути як індивідуальні, так і колективні суб'єкти, фізичні та юридичні особи. Серед них особливе місце посідають громадяни.

До категорії осіб, що сприяють розгляду певної адміністративної справи в адміністративному процесі (судочинстві) здебільшого належать представники органів публічної влади, представники суспільних (громадських) інтересів, експерти, спеціалісти, перекладачі, свідки, поняті тощо. Такі особи не повинні мати особистої зацікавленості у справі.

Іншу підставу для поділу учасників адміністративного процесу запропонував народний депутат України III скликання І. Б. Коліушко в проєкті Адміністративного процесуального кодексу України від 4 лютого 2002 року № 9024 («Глава 4. Учасники адміністративного судочинства» «стаття 31. Склад учасників адміністративного судочинства») [12].

За роллю в судовому процесі учасників адміністративного судочинства доцільно поділити на три групи: 1) особи, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб); 2) особи, які сприяють розгляду справи (свідки, експерти, спеціалісти); 3) особи, які обслуговують судовий процес (перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник). Автор класифікації наголошував на тому, що така класифікація має не тільки теоретичне значення. Вона спрощує виклад нормативного матеріалу і визначення правового статусу кожної з груп учасників» [11].

Враховуючи ступінь наукової розробленості зазначеної проблеми, ґрунтуючись на аналізі норм КАС України й нагальній потребі у врахуванні значної кількості розмаїття особливостей правового статусу суб'єктів адміністративного процесу (судочинства), останніх доцільно диференціювати так:

За формою провадження на осіб, які беруть участь у судовому засіданні; осіб, які беруть участь у письмовому провадженні (без виклику осіб, які беруть участь у справі, та проведення судового засідання (п. 10 ч. 1 ст. 3 КАС України); осіб, які беруть участь у скороченому провадженні (без проведення судового засідання та виклику осіб, які бе-

руть участь у справі (ч. 4 ст. 182-2 КАС України) [10, с. 136].

За наявністю державно-владних повноважень на осіб, які наділені державно-владними повноваженнями - адміністративний суд (п. 2 ч. 1 ст. 3 КАС України).

За інстанцією розрізняють суд першої інстанції – місцевий адміністративний суд (місцевий загальний суд як адміністративний суд, окружний адміністративний суд), суд апеляційної інстанції – апеляційний адміністративний суд, суд касаційної інстанції – Вищий адміністративний суд України, Верховний Суд України (судова палата в адміністративних справах).

За підсудністю – на предметну, територіальну, інстанціональну.

За способом вирішення справи: одноособово або колегіально особи, які наділені частковими державно-владними повноваженнями: секретар судового засідання, судовий розпорядник.

За особливістю реалізації та/або виконання процесуальних прав, обов'язків:

– реалізація та виконання власних прав, обов'язків і функцій іншого учасника процесу – секретар судового засідання;

– реалізація та виконання власних прав, обов'язків - секретар судового засідання, судовий розпорядник;

– осіб, які не наділені державно-владними повноваженнями - особи, які беруть участь у справі (ст. 47 КАС України), та осіб, які є іншими учасниками адміністративного процесу (ст. 62 КАС України) [10, с. 136]:

У залежності від юридичної заінтересованості:

– осіб, які мають юридичну заінтересованість:

– осіб, які мають матеріальну та процесуальну заінтересованість – сторони та треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору;

– осіб, які мають процесуальну заінтересованість, – треті особи, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору;

– представники сторін, третіх осіб; органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб);

– осіб, які не мають юридичної заінтересованості (особи, які є іншими учасниками адміністративного процесу (ст. 62 КАС України):

У залежності від наявності або відсутності спеціальних знань:

– осіб, які мають спеціальні знання, – експерт, спеціаліст, перекладач;

– осіб, які не мають спеціальні знання – свідок [10, с. 136].

Від ініціювання, місця і ролі в адміністративній справі, що розглядається і вирішується судом:

– особу, яка розглядає і вирішує адміністративну справу, – суд;

– осіб, які обслуговують розгляд і вирішення адміністративної справи, – секретар судового засідання та судовий розпорядник, якщо його функції не виконуватиме секретар судового засідання;

– осіб, які ініціюють розгляд і вирішення адміністративної справи (звертаються до адміністративного суду), – позивач та/або представник позивача, органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (якщо підтвердять наявність поважних причин, що унеможливають самостійне звернення особи до адміністративного суду для захисту своїх прав, свобод та інтересів);

– осіб, які за своєю ініціативою вступають у справу, – треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та/або представники третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб;

– осіб, які залучаються (не ініціюють власний вступ) до участі в справі, – треті особи, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору та/або представники третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач [10, с. 136].

Висновки

Отже, адміністративне судочинство характеризується широким колом різноманітних суб'єктів – учасників адміністративно-процесуальних відносин. Ступінь критеріїв класифікації суб'єктів адміністративного

процесу (судочинства), нагальна потреба у врахуванні значної кількості й розмаїття особливостей правового статусу суб'єктів адміністративного процесу (судочинства) обумовили потребу в розробці комплексної ґрунтовної диференціації суб'єктів адміністративного процесу (судочинства). Систему суб'єктів адміністративного судочинства, можна об'єднати у три групи: суб'єкти здійснення адміністративного процесу (судочинства) – (лідери, провідні); суб'єкти, що мають особистий інтерес; суб'єкти, що сприяють досягненню мети адміністративного процесу. Сторонами у справі, як правило, виступають заявники (особи, що подали заяву) та відповідачі (особи, щодо яких пред'явлені претензії та щодо яких здійснюється розгляд справи).

Література

1. Бачун О. В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07. „Адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право” / О. В. Бачун. К. : Ін-т. зак-ва ВРУ, 2010. 22 с.

2. Романченко Є.Ю. Суб'єкти процесуальних функцій в адміністративному судочинстві України. Наше право. № 13. 2013. С. 67–71.

3. Барабаш Т. М. Категорія «суб'єкт» у кримінальному процесі України. Наукові записки Інституту законодавства ВРУ . 2012. № 3. С. 110–114.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.- В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 1440 с.

5. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України: Підручник / О. В. Кузьменко, Т.О. Гуржій. К.: Атіка, 2007. 416 с.

6. Сорокин В. Д. Избранные труды / В. Д. Сорокин. СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 1086 с.

7. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко [та ін.] 2-ге вид., перероб. і опов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто підходи до визначення поняття «суб'єкт адміністративного судочинства», вивчено класифікацію суб'єктів в адміністративному судочинстві. Задля врахування особливостей правового статусу суду, осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу (судочинства) розглянуто комплексна ґрунтовна класифікація суб'єктів адміністративного процесу (судочинства). Розглянуті підстави для систематизації за формою провадження, за наявністю державно-владних повноважень, залежно від ініціювання, місця й ролі в адміністративній справі, що розглядається і вирішується судом. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства залежить безпосередньо від його законодавчого визначення, але його реалізація пов'язана із активною чи пасивною формами виконання функцій сторін, та інших процесуальних учасників судового розгляду справ. Наголошено, що учасники адміністративного процесу за принципами КАС України залежно від їхньої заінтересованості поділяються на осіб, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб) та інших учасників (свідок, експерт, спеціаліст та ін.).

Ключові слова: адміністративне судочинство, суди, принципи, суб'єкти, мета, завдання, захист прав.

SUMMARY

The article considers the approaches to the definition of the concept of «subject of administrative proceedings», the classification of subjects in administrative proceedings is studied. In order to take into account the peculiarities of the legal status of the court, persons involved in the case and other participants in the process (proceedings), a comprehensive thorough classification of the subjects of administrative proceedings (proceedings) is considered. The grounds for systematization by the form of proceedings, the presence of state power, depending on the initiation, place and role in the administrative case, which is considered and decided by the court. The legal status of the subjects of administrative legal proceedings depends directly on its legislative definition, but its implementation is connected with active or passive forms of execution of the functions of the parties, and other procedural participants in court proceedings. It is stressed that the participants in the administrative process according to the requirements of the CAS Ukraine, depending on their interest, are divided on the persons involved in the case (parties, third parties, representatives of the parties and third parties) and other participants (witness, expert, specialist, etc.).

Key words: administrative justice, courts, principles, subjects, purpose, tasks, protection of rights.

8. Тищенко Н. М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії і пути его совершенствования / Н. М. Тищенко. Харьков: Право, 2005. 268 с.

9. Гончарук С. Т. Адміністративний процес: навч. посіб. / С. Т. Гончарук. К.: НАУ, 2012. 184 с.

10. Михайлов О.М. Суб'єкти адміністративного процесу (судочинства): підходи до класифікації. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2014. С. 131–138.

11. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Авторі-упорядники І.Б. Коліушко, РО. Куйбіда. К.: Факт, 2003. 536 с. URL: <http://www.pravo.org.ua/index.php/publications-centre-tmn-ia/289-2011-06-20-16-49-22>.

12. Проект Адміністративного процесуального кодексу України від 4 лютого 2002 року № 9024, внесений народним депутатом України Коліушко І.Б. URL: [http://tr\(\(p://д5ка2.габа.доу.иа/p15^eБ_плиеЬргос4_1?іб=&рі35](http://tr((p://д5ка2.габа.доу.иа/p15^eБ_плиеЬргос4_1?іб=&рі35).

13. Остапенко Т.А. Суб'єкти адміністративного судочинства України / Т.А. Остапенко II Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи : Всеукраїнська конференція (16 липня 2011 р., м. Львів). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. Т. II. URL: <http://www.court.gov.ua/sud5024/9/39/>.